

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Verbeteren leesvaardigheid is een kwestie van lange adem

De vaardigheid om teksten diepgaand te verwerken en het leesplezier van Nederlandse leerlingen dalen. Hoewel elke school dat tij graag wil keren, blijkt het in de praktijk vaak lastig. Deze twee scholen laten zien wat voor hen de sleutel was tot succes: klein beginnen. ‘We wilden liever een succeservaring met zijn allen, dan verzanden in iets groots wat niet afkomt.’

“Niet alleen de leesvaardigheid van onze leerlingen daalde, maar ook de motivatie om te lezen. Fictie lezen ging nog wel goed, maar zakelijk lezen was echt een probleem”, vertelt Jolanda van der Ven, docent Nederlands op het Mondriaan College in Oss. “De lessen uit de methode zijn ook niet leuk voor leerlingen. Ze krijgen steeds weer een nieuwe tekst met veel dezelfde soort vragen. Bovendien vinden leerlingen de teksten lastig om te begrijpen omdat ze steeds minder taalvaardig zijn.”

Saaie lessen

“Leerlingen begonnen aan het begin van zo’n les al te zuchten, maar ook collega’s vonden het niet leuk meer om die lessen te geven”, vult Lindy van den Hengel aan. Ook zij gaf tot voor kort Nederlands op het Mondriaan College. Nu is ze teamleider vmbo-tl op locatie Het Hooghuis Heesch. “Het was saai om te doen. Elke keer weer hetzelfde! En als de docent al niet gemotiveerd is, hoe kun je dan verwachten dat de leerlingen dat wel zijn?”. Jolanda stuitte op het project ‘Na PISA de lente’ (zie kader) en besloot samen met Lindy een eigen onderzoek te organiseren. “We wilden al jaren de leesvaardigheid aanpakken, maar we wisten gewoon niet hoe. Je kunt wel bedenken dat je een leerlijn leesvaardigheid gaat maken, maar dat betekent nogal wat. Het was te groot.”

Vier bijeenkomsten

In hun onderzoek om het leesonderwijs te verbeteren richtten ze zich op de docent in plaats van de leerling, vertelt Jolanda: “Ons doel was om de motivatie van de docenten te vergroten. We baseerden ons daarvoor op de theorie van Ryan en Deci, die veel wordt gebruikt voor het motiveren van leerlingen. De drie pijlers van die theorie – autonomie, competentie en sociale verbondenheid – hebben we in vier bijeenkomsten verwerkt.” Tijdens de bijeenkomsten boden Jolanda en Lindy acht collega-docenten Nederlands steeds een aantal opdrachten aan waaruit zij zelf konden kiezen en waaraan ze samen moesten werken. In de opdrachten werkten de docenten ook aan hun eigen competenties op het gebied van leesvaardigheidsonderwijs.

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Strak plannen

Vóór de bijeenkomsten vroegen Lindy en Jolanda hun collega's naar hun behoeften. Ook deden ze een nulmeting. Lindy: "We hebben iedereen steeds betrokken bij ons project. Je moet zoiets met zijn allen doen." De organisatie van het project gebeurde met strakke hand. "Een goede planning is essentieel", vertelt Jolanda, die naast docent ook didactisch coach voor andere docenten is. "Docenten hebben niet zomaar tijd over. Gelukkig hadden wij door 'Na PISA de lente' een deadline waarop het afgerond moest zijn. Dat hielp ons echt. Daarnaast hebben we de bijeenkomsten zelf ook grondig voorbereid. Onze collega's hoefden alleen maar te verschijnen en mee te doen." Extra fijn voor collega's: de bijeenkomsten begonnen met een lunch. Lindy: "Dat was heel belangrijk, want in dat halfuurtje konden we even bijpraten. Pas daarna gingen we aan de slag en konden we ook stevig doorwerken."

Faciliteren

De schoolleiding van het Mondriaan College was nauw betrokken bij het project. "Hun steun was een absolute voorwaarde. Zij moeten zoiets faciliteren, je kunt het echt niet in je eigen tijd doen. Lindy en ik zijn een halve dag per week vrijgemaakt voor het project en we hebben de bijeenkomsten in overleg met de schoolleiding gepland. Uiteraard hebben we ze aan het begin verteld over 'Na PISA de lente' en we hebben ze ook steeds op de hoogte gehouden van wat we aan het doen waren", aldus Jolanda. De schoolleiding was zo enthousiast over het project dat de brugklas nu een extra les heeft: "Die les heet simpelweg 'leesvaardigheid' en wordt gegeven door een andere docent Nederlands dan hun eigen docent Nederlands."

Gedragen visie

Het eerste doel is inmiddels bereikt: gemotiveerde docenten. Jolanda: "Onze collega's geven aan dat ze het heel fijn vinden om vakinhoudelijk én didactisch bezig te zijn." De vier bijeenkomsten die Jolanda en Lindy organiseerden, waren echter pas het begin. "De opbrengst van het project was eigenlijk heel klein", zegt Jolanda. "We hebben één les gemaakt, voor één klas. Maar die les hebben de collega's wel samen gemaakt, volgens de principes van Ryan en Deci. En we hebben met elkaar ontdekt wat ons drijft in ons leesonderwijs." "Het was ook onze bedoeling om een kleine stap te zetten", vult Lindy aan. "We wilden liever een succeservaring met zijn allen dan verzanden in iets groots wat niet afkomt." Het uiteindelijke doel is om op het Mondriaan een nieuw curriculum leesvaardigheid te ontwikkelen, vertelt Jolanda: "De leerlijn is af. Dat hebben we samen, als sectie, gedaan. Het is niet meer alleen een leerlijn leesvaardigheid geworden, omdat lezen als middel steeds meer het uitgangspunt is bij ons in de vakgroep. Er is dus veel samenhang met de andere vaardigheden. De studiewijzers en het PTA zijn omgezet naar deze manier van werken en komend schooljaar gaan we dit in de praktijk brengen. Mooi hoe je van ontworpen les naar een compleet andere didactiek kan gaan!"

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Opstandig

Ook op het Nuborgh College in Elburg zagen docenten dat leerlingen met tegenzin lezen. Gerriën Groen, docent Nederlands voor LWOO-onderbouw, basis en kader, vertelt dat zijn leerlingen opstandig worden als ze iets moeten lezen in de les. “Hoewel de teksten voor mijn leerlingen niet heel lang of ingewikkeld zijn, is het een strijd om ze een A4'tje te laten lezen.”

Gerriën en zijn collega Anja Kruihof, docent Nederlands voor de onderbouw vmbo-tl, waren meteen enthousiast toen ze de oproep voor 'Na PISA de lente' zagen. “We wilden onderzoeken hoe we meer leesplezier voor de leerlingen in leerjaar 1 van het vmbo konden ontwikkelen. Leesplezier klinkt misschien een beetje abstract, maar toch hebben we dat bewust zo geformuleerd. We zijn ervan overtuigd dat alles wat met lezen te maken heeft, staat of valt met motivatie.”

Gestructureerd

“Om een goede lezer te worden en te blijven is het belangrijk dát je leest”, zegt Anja. “We concentreerden ons daarom op hoe we leerlingen in ieder geval op school meer konden laten lezen.”

Gerriën voegt toe: “We hadden op school al wel het initiatief Heel Oosterlicht Leest waarbij alle klassen op hetzelfde moment gingen lezen, maar dat werd niet heel breed gedragen.”

Gerriën en Anja verdiepten zich eerst in de theorie van leesmotivatie, die ze aangereikt kregen door de begeleiders van 'Na PISA de lente'. Anja: “Op basis van de drie motivatiepijlers van Deci en Ryan, autonomie, competentie en sociale verbondenheid, hebben we vervolgens een lessenserie ontwikkeld van vier keer 75 minuten. Leerlingen kregen van ons de vrijheid om over thema's te lezen die ze zelf leuk vonden. Ze kozen bijvoorbeeld dieren, de Tweede Wereldoorlog, voertuigen of humor. Wij gingen vervolgens teksten zoeken waar zij weer enkele uit konden kiezen. Ook konden ze een andere leerling kiezen voor in hun groepje van vier.”

Na PISA de lente

Het project 'Na PISA de lente' is een initiatief van de Werkgroep Onderzoek en Didactiek Nederlands (WODN) van de vereniging van Levende Talen Nederlands. Het project wordt uitgevoerd in samenwerking met SLO en is gesubsidieerd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Op de slotconferentie in november 2022 zijn de opbrengsten van de verschillende scholen met elkaar gedeeld. Alle projectbeschrijvingen en opbrengsten zijn terug te vinden op didactieknederlands.nl.

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Anja en Gerriën kozen bestaande teksten op verschillende niveaus, zoals teksten van Nieuwsbegrip en van de website rijketeksten.org. De leerlingen verdeelden de teksten onderling. Zij moesten vervolgens de teksten lezen en elkaar erover vertellen. Daarna kwamen verdiepende vragen aan bod, bijvoorbeeld over de overeenkomsten en verschillen tussen de teksten. Die moesten de leerlingen per groepje verwerken in een mindmap.

Poster of filmpje

Terugkijkend zijn zowel Anja als Gerriën tevreden over hun aanpak, vertelt Anja: “De opzet was goed, maar helaas waren er door corona veel leerlingen ziek, wat het werken in groepjes bemoeilijkte.” Om te kunnen meten of hun lessenserie de leesmotivatie van leerlingen zou verhogen, namen Gerriën en Anja voor- en achteraf een enquête af. Gerriën: “Daar schrokken we wel van, want we zagen eigenlijk weinig verschillen. Naast de enquête hadden we echter ook voor- en achteraf interviews met drie leerlingen gehouden. Een van hen las niet graag, een ander wel en een derde vond lezen echt heel vervelend. Die leerlingen gaven aan dat ze het project zelf wél heel leuk hadden gevonden. Ze realiseerden zich niet dat dit óók lezen was. ‘Lezen’ associeerden ze alleen met een lange lap tekst die je in stilte of klassikaal moet lezen.” Anja vult aan: “Ze vonden het ook fijn dat ze zelf een eindopdracht mochten kiezen die verband hield met het thema waarover ze hadden gelezen. Ze konden bijvoorbeeld een spel of een poster maken, of een filmpje waarin ze elkaar interviewden over de teksten. Dat vonden ze leuk om te doen en het zorgde ervoor dat het lezen een duidelijk doel had.”

Leeslijn

Net als voor Jolanda en Lindy was dit pas de eerste stap, zegt Gerriën: “In het tweede jaar van ‘Na PISA de lente’ zijn we nu bezig met het opzetten van een leeslijn voor de eerste klassen en daar gaan we dit project in verwerken. Ons plan is om de lessenserie vier keer per jaar aan te bieden. We gaan het zo opzetten dat het voor collega’s een kant-en-klaar format is. Want anders is het te bewerkelijk.” Samen willen ze vervolgens kijken naar het leesonderwijs in het tweede leerjaar. Ook in de bovenbouw van het Nuborgh College zijn ze heel enthousiast over het project, zegt Anja: “Zij willen het doortrekken naar klas 3 en 4. En we zijn een samenwerking aangegaan met de bibliotheek Noord-Veluwe, waardoor er op school een steeds wisselende collectie boeken voor de onderbouw aanwezig is. We dragen daarvoor zelf thema’s aan die leerlingen interessant vinden.” In het kader van het Innovatietraject van Voortgezet Leren van de VO-raad, waaraan de school deelneemt, gaan Anja en Gerriën daarnaast proberen om het lezen bij andere vakken te stimuleren: “We willen graag dat leerlingen ook bij andere vakken beter gaan lezen. Maar dan moeten onze collega’s wel weten hoe ze dat het beste kunnen aanpakken. We willen graag één aanpak in de hele school.”

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Wetenschappelijke reflectie op Mondriaan College & het Nuborgh College

We hebben wetenschappers verbonden aan de Kennistafel Effectief Leesonderwijs gevraagd te reflecteren op de praktijkvoorbeelden. Wat herkennen zij vanuit theorie/onderzoek en welke aanbevelingen hebben zij – vanuit theorie en onderzoek – voor de scholen in de praktijkvoorbeelden én de lezer die aan de slag wil met het leesonderwijs op de eigen school? Deze wetenschappelijke reflectie is geschreven door Prof. dr. Paul van den Broek, Hoogleraar Cognitieve en Neurobiologische Grondslagen van Leren en Doceren (Universiteit Leiden). Deze voorbeelden illustreren heel goed dat werken aan leesmotivatie en leesvaardigheden ook kleinschalig mogelijk is, binnen een individuele school. In het voorbeeld van het Mondriaan college ligt de focus op het creëren van een team van betrokken docenten Nederlands.

Een teambenadering betekent dat creativiteit, inzet, en mentale support gedeeld worden. Dit sluit goed aan bij de factoren in Deci & Ryans model van motivatie (1985; Ryan & Deci, 2007) en bij de aanbevelingen in bijvoorbeeld het rapport Sturen op Begrip. De school geeft aan dat de opbrengst vooralsnog bescheiden is. Ik denk dat ze zichzelf daarmee te kort doen: juist het grondig, gezamenlijk ontwerpen en doorgronden van één les zorgt voor diepgang in het denken van de deelnemers, en voor het herkennen van principes die de basis vormen voor volgende lessen en uiteindelijk een leerlijn. Ze hebben dus al veel meer bereikt dan enkel één les. Het zou de moeite waard zijn voor dit team om een bijeenkomst te wijden aan een goede analyse van de totstandkoming van deze les. Welke principes hebben ze, bewust of onbewust, gebruikt in het opstellen van de les? Benoem dat expliciet met elkaar.

Bij het voorbeeld van het Nuborgh College gaat het om de leesmotivatie van leerlingen. Heel mooi aan dit voorbeeld is dat het maken van leeskilometers op een gestructureerde manier gestimuleerd wordt. Er is een structuur (randvoorwaarden) voor de inhoudelijke invulling van het vrij lezen en voor de activiteiten die de leerlingen na het lezen doen. Dat is essentieel voor het slagen van 'vrij lezen' programma's en daarmee een goed voorbeeld voor andere scholen (Reutzell, D.R., & Juth, S. 2014; Steensel, R. van, Sande, L van der, & Arends, L 2017). De bevinding dat er geen echte verandering in de enquêtes te zien was, is niet verbazingwekkend. Verandering in leesmotivatie is waarschijnlijk een kwestie van lange adem. Wel zou het nuttig zijn om de opzet voortdurend te versterken naar aanleiding van de enquête resultaten. Tot slot: hoewel een kant-en-klaar format implementatie gemakkelijker maakt, is het ook goed om leraren mee te nemen in het ontwikkelproces zodat ze niet alleen de lessen - maar vooral ook de principes er achter – begrijpen. Dat geeft de collega's ook een gevoel van autonomie, competentie en sociale verbondenheid.

Enkele leestips voor scholen die met leesmotivatie en (diep) leesbegrip aan de slag willen zijn de Kwaliteitswaaier Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen, het boek De zeven pijlers en het rapport Sturen op begrip (Universiteit Leiden). Deze publicaties geven inzicht in wat lezen met begrip en leesmotivatie precies is en bieden daarmee handvatten voor teambenaderingen zoals in deze praktijkvoorbeelden.

Kennistafel Effectief Leesonderwijs

Bronnen

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. New York: Plenum.

Houtveen, A.A.M. & van Steensel, R.C.M. (red) (2022). De zeven pijlers van onderwijs in begrijpend lezen. Den Haag: Uitgeverij Eburon.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). Self determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. New York: Guilford Publishing.

Reutzel, D. R., & Juth, S. (2014). Supporting the development of silent reading fluency: An evidence-based framework for the intermediate grades (3-6). *International Electronic Journal of Elementary Education*, 7(1), 27-46.

Steensel, R. van, Sande, L. van der, & Arends, L. (2017). Investeren in leesmotivatie maakt leerlingen meer gemotiveerde lezers ... en betere lezers. *Levende Talen Tijdschrift*, 18(2), 3–13. Geraadpleegd van <https://lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltt/article/view/1686>

Van den Broek, P., et al. (2021). *Sturen op begrip: Effectief Leesonderwijs in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden.